

УДК 637.1

Гасай В.О.
студентНаціонального технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ МОЛОЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

PROBLEMS OF UKRAINE'S DAIRY INDUSTRY DEVELOPMENT

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто поточний стан молочної промисловості України. Проведено аналіз останніх тенденцій її розвитку. Охарактеризовано сировинну базу молокопереробних підприємств. Виявлено проблеми, що становлять перешкоди для розвитку молочної промисловості. Запропоновано можливі шляхи вирішення цих проблем.

Ключові слова: молочна промисловість, молокопереробні підприємства, молочна продукція, експорт, якість.

АННОТАЦІЯ

В статье рассмотрено нынешнее состояние молочной промышленности Украины. Проведен анализ последних тенденций ее развития. Охарактеризована сырьевая база молокоперерабатывающих предприятий. Выявлены проблемы, представляющие препятствия для развития молочной промышленности. Предложены возможные пути решения этих проблем.

Ключевые слова: молочная промышленность, молокоперерабатывающие предприятия, молочная продукция, экспорт, качество.

ANNOTATION

Current status of dairy industry of Ukraine is considered in this article. The analysis of the last her progress trends is conducted. The source of raw materials of dairy industry enterprises is described. Problems are educed, presenting obstacles for development of dairy industry. The possible ways of decision of these problems are offered.

Keywords: dairy industry, enterprise from processing of milk, dairy products, export, quality.

Постановка проблеми. Однією зі стратегічно важливих галузей української економіки є молочна промисловість. Молочні продукти відіграють особливу роль у раціоні харчування всіх категорій населення, оскільки містять у собі високу поживну цінність, вітаміни, мікроелементи, амінокислоти та ін. Саме тому ефективне функціонування молочної промисловості становить один із пріоритетів для забезпечення національної продовольчої безпеки України.

Нині молочна промисловість стикається із цілою низкою проблем, що негативно впливають на її діяльність і породжують перешкоди для розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем розвитку молочної промисловості України займалися вчені: Ільчук М.М., Бойко В.І., Мостенська Т.Л., Мелюхін А.Г., Бабич О.М., Шубравська О.В. та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Постійні зміни умов діяльності вітчизняної молочної промисловості оновлюють наявну проблематику. Новими викликами для молокопереробних підприємств є:

необхідність стимулювання попиту на внутрішньому ринку через збільшену конкуренцію, гармонізація якості продукції згідно з технічними вимогами ЄС, пошук альтернативних шляхів поставок продукції до країн Азії.

Мета статті полягає в аналізі поточного стану молочної промисловості, виявленні наявних проблем і наданні рекомендацій щодо їх подолання. Необхідно дослідити і визначити стан самої промисловості та наявні тенденції, виявити споживання молочної продукції населенням України, оцінити вплив світового ринку і зарубіжних гравців, що займаються продажем молочної продукції на території України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виробництво молочної продукції є одним зі стратегічно важливих напрямів діяльності в економічній системі України. Популярність молочної продукції зумовлена її споживачькими якостями: користю, смаком, доступністю, традиціями споживання та ін. Обсяги виробництва і споживання молока і молочної продукції в 2015 р. в Україні становили близько 247 кг і 210 кг за рік на одну особу відповідно. Згідно з проведеними розрахунками, за сім місяців 2016 р. порівняно з аналогічним періодом минулого року зростання споживання молочної продукції населенням становило в середньому 1,1 кг і складає 120 кг на одну особу [1]. Водночас рекомендована раціональна норма споживання (РНС) молока та молочних продуктів становить 380 кг (рис. 1) [2]. Співставлення обсягів фактичного споживання молока і молочної продукції до РНС дає змогу встановити, що в 2015 р. фізіологічні потреби населення були

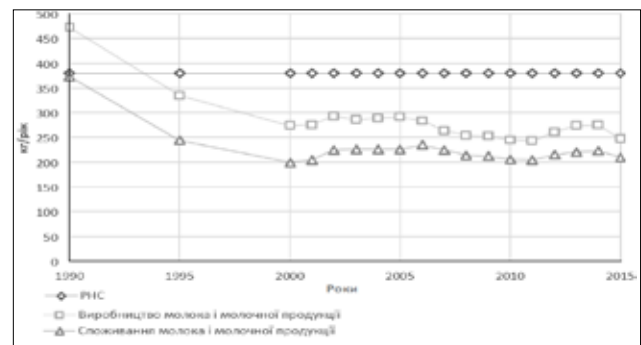

Рис. 1. Динаміка виробництва і споживання молока на одну особу в 1990–2015 рр. [3, с. 6; 4, с. 47, с. 122]

задоволені на 55% (у 1990 р. цей показник становив майже 100%).

Рівень виробництва і споживання молочної продукції в 1990 р. становили 472 кг і 373 кг відповідно. За період 1990–2015 рр. скоротився як обсяг виробництва, так і обсяг споживання молочної продукції. Так, обсяг споживання молочної продукції впав на 163 кг, або на 43,7%. Зменшення споживання молочної продукції викликано двома головними чинниками: зменшенням купівельної спроможності населення і частковою трансформацією споживацьких уподобань. Падіння обсягу виробництва молочної продукції у розрахунку на одну особу на рік у 2015 р. проти 1990 р. становило 225 кг, або 47,7%. Головною причиною скорочення обсягів виробництва є зменшення поголів'я корів. Станом на кінець 2015 р. кількість поголів'я корів становила 2 167 тис. голів у господарствах усіх категорій. Для порівняння: у кінці 1990 р. цей показник становив 8 378 тис. голів. Фактично відбулося скорочення поголів'я на 6 211 тис., або на 74,1%. Станом на 1 вересня 2016 р. скорочення поголів'я корів становило 2,6% порівняно з аналогічним періодом минулого року [5]. Головною причиною, що зумовлює необхідність забою корів, є зменшення рентабельності їх утримання. Зменшення рентабельності пов'язане з випереджаючими темпами подорожчання кормів, паливно-мастильних матеріалів, витрат на їх утримання і догляд на фоні темпів зростання закупівельних цін на молоко. Такий значний рівень скорочення поголів'я корів свідчить про наявність негативних змін як у молочному скотарстві, так і в молочній промисловості. Однак слід зауважити, що чисельність поголів'я корів належить до екстенсивних показників, а удій коров'ячого молока є величиною не статичною. Для формування об'єктивних висновків реального стану вітчизняного молочного скотарства як сировинної бази для молочної промисловості необхідно зіставити динаміку змін чисельності поголів'я корів із динамікою змін удою коров'ячого молока (рис. 2).

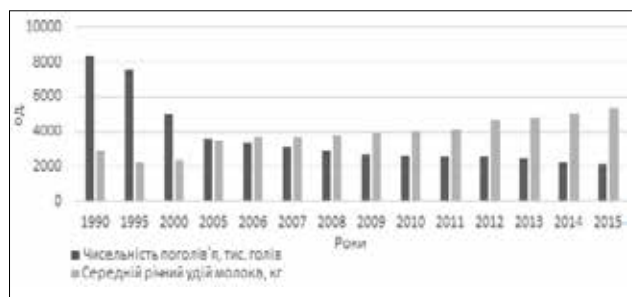

Рис. 2. Динаміка змін чисельності поголів'я корів і величини середньорічного удою молока в 1990–2015 рр. [3, с. 4; 4 с. 140]

Попри те, що в Україні в 1990–2015 рр. значно скоротилася чисельність корів, спостерігається явне зростання їх продуктивності. Якщо в 1990 р. середній рівень удою молока

з однієї корови становив 2 863 кг на рік, то в 2015 р. – 5 352 кг на рік, що означає зростання продуктивності корів на 86,9%. Тенденція до зростання продуктивності корів має місце внаслідок вибракування і забою низькопродуктивних корів, утримування яких для власників худоби не вигідно. Якщо тенденція до підвищення надоїв збережеться, середньорічна продуктивність корів у 2016 р. становитиме близько 5 700 кг [6].

Зростання обсягів удою молока на одну корову є позитивним явищем. Однак слід ураховувати, що збільшення удоїв не корелює зі зростанням якості отриманого молока. Для молочної промисловості України нині характерним є брак якісної сировини. З усього обсягу молока (4 251,2 тис. т), що було прийнято на переробку в 2015 р., якісною є лише близько 29% сировини, майже 71% молока для переробки вважається не придатним [7]. Це свідчить про те, що виробництво безпечної й якісної молочної продукції в Україні є складним процесом і становить одну з ключових проблем для вітчизняної молочної промисловості. Головною причиною низької якості вихідної сировини є особливість специфіки молочної сировинної бази в Україні. Виробників молочної сировини представляють дві категорії учасників ринку – сільськогосподарські підприємства і господарства населення. Ключова відмінність між ними полягає в тому, що сільськогосподарські підприємства здатні виробляти молоко більш високої якості, ніж господарства населення. Масштаби діяльності сільськогосподарських підприємств дають їм змогу оснащувати свої виробництва всім необхідним устаткуванням, тоді як абсолютна більшість селян позбавлена цієї можливості. Якщо для сільськогосподарських підприємств характерним є виробництво молока «екстра» або вищого ґатунку, то господарства населення через брак технологій здатні виробляти молоко переважно другого ґатунку. Саме тому в розвинених країнах типовим є домінування на ринку молочної сировини сільськогосподарських підприємств за незначної участі господарств населення. В Україні ж склалася інша ситуація. У 2015 р. усіма категоріями господарств було вироблено 10 615 тис. т молока: 2 669 тис. т – сільськогосподарськими підприємствами і 7 946 тис. т – господарствами населення [4, с. 142]. Тобто з усього обсягу виробництва частка молока сільськогосподарських підприємств становить тільки 24,9%. Станом на 1 вересня 2016 р. скорочення виробництва молока ставило 2% порівняно з аналогічним періодом 2015 р. [8]. Функціонуюча в Україні структура виробництва сирого молока накладає значні обмеження на молокоперобні підприємства. Отримуючи низькоякісну сировину, неможливо створити високоякісний продукт. Через те, що якість кінцевого продукту у більшості вітчизняних підприємств не

відповідає технічним вимогам, що висувають країни – потенційні імпортери української молочної продукції, вітчизняні підприємства стикаються з бар'єрами під час виходу на міжнародний ринок.

Переробкою молока і виробництвом молочної продукції в Україні займається більше 300 підприємств, 50 із них контролює приблизно 80% ринку і належить великим холдингам [9, с. 2]. Ринок молочної продукції є висококонкурентним. Через гостру конкурентну боротьбу багато малих підприємств вимушені закриватися або зливатися з більш великими підприємствами. На думку експертів, причиною злиття малих підприємств є сучасні кризові явища як у молочної промисловості, так і загалом в економіці України.

Кризові явища здійснюють помітний вплив на молочну промисловість України, трансформують її і породжують виробничі перебудови. Зараз у молочної промисловості спостерігається помітне реформування виробництва. Більшість молокопереробних підприємств удаються до більшої спеціалізації виробництва і концентрації зусиль на виготовленні окремих молочних продуктів: продукції з незбираного молока, твердих сирів і казеїну, масла і спредів тощо. Метою таких внутрішніх перетворень є підвищення молокопереробними підприємствами своєї конкурентоздатності. Нині українські виробники активно займаються не лише насиченням внутрішнього ринку, а й активно працюють у напрямі співпраці із зарубіжними партнерами щодо поставок вітчизняної молочної продукції на ринки інших країн. Уведені РФ обмеження на збут і транзит української продукції негативно позначилися на стані експортної діяльності, тому важливим напрямом роботи підприємств молочної промисловості в 2014–2016 рр. є перегляд структури експорту і пошук нових ринків збуту. Так, станом на квітень 2016 р. вже 12 українських виробників отримали дозвіл на експорт своєї продукції до ЄС [10]. Однак через сильну конкуренцію на ринках ЄС внутрішніх виробників та невідповідність технічних вимог до якості молока у більшості українських виробників основними ринками збуту поки що лишаються країни Азії.

Головною відмінністю азійського молочного ринку від європейського є більш лояльні вимоги до якості продукції. Так, станом на вересень 2015 р. доступ до ринку КНР отримали 18 українських молокопереробних підприємств [11]. За результатами 2015 року, основними імпортерами вітчизняної молочної продукції стали Казахстан (\$25,9 млн.), Молдова (\$17,2 млн.), Грузія (\$13 млн.), Азербайджан (\$11,6 млн.) і Бангладеш (\$10,9 млн.). Основною експортною продукцією стали вершкове масло і сухе молоко. Загалом вітчизняними виробниками молочної продукції було збуто близько 131 тис. т продукції, загальна вартість якої становила \$214,4 млн [7]. Для

порівняння: у 2012 р. було збуто продукції на \$508,1 млн. Фактичний розрив між доходами від експорту в 2012 р. і в 2015 р. становив \$293,7 млн. (42,2%). Вартість імпортованої до України в 2015 р. молочної продукції становила \$35,4 млн. Станом на 1 вересня 2016 р. порівняно з аналогічним періодом минулого року скорочення експорту молочної продукції становило 3,2%, а зростання імпорту – 58%. Це свідчить про те, що молокопереробні підприємства стикаються з проблемами реалізації своєї продукції на світовому ринку, а також приділяють недостатньо уваги збереженню позицій на внутрішньому ринку.

Українська молочна промисловість має значний виробничий та експортний потенціал. Займаючи шосте місце в світі за розмірами експорту, фактичний рівень завантаження виробничих потужностей по молочної промисловості в Україні не перевищує 35% [12, с. 32]. Вітчизняна молочна промисловість має значні резерви зростання. У разі їх реалізації Україна зможе значно підвищити рівень національної продуктової безпеки, а також зайняти більш високі позиції за обсягами виробництва й експорту молочної продукції в розрізі світового ринку.

Проведений аналіз молочної промисловості України показав, що нині вона перебуває в складному становищі. Велика кількість нерозв'язаних проблем чинять негативний вплив на вітчизняну молочну промисловість. Головними проблемами молочної промисловості на сьогоднішній день є:

- низький попит на молочну продукцію у населення;
- зменшення сировинної бази внаслідок скорочення кількості поголів'я корів;
- нестача якісного сирого молока, що викликана переважанням на сировинному ринку низькотехнологічних дрібних виробників;
- висока конкуренція на внутрішньому ринку, що призводить до очищення молочної промисловості від частини переважно дрібних підприємств;
- домінування в молочної промисловості тенденцій до поглинання великими підприємствами малих, що викликає в останніх втрату незалежності діяльності;
- виробництво переважною більшістю молокопереробних підприємств продукції, що не відповідає вимогам до якості в розвинених країнах;
- поява обмежень під час транспортування продукції до країн Азії через транссибірську магістраль РФ.

Висновки. У статті було проведено комплексний аналіз стану молочної промисловості та тенденції її розвитку. Відображено обсяги виробництва і споживання молочної продукції. Зазначено інформацію щодо стану сировинного ринку молочної промисловості, а також його структуру. Встановлено, що сучасний стан

молочної промисловості України характеризується переважанням негативних тенденцій і наявністю глибоких проблем.

Підприємствам молочної промисловості необхідно приділяти увагу власному розвитку як на внутрішньому ринку, так і на світовому.

Робота на внутрішньому ринку має бути спрямована на активізацію попиту молочних продуктів у вітчизняних споживачів. Це може бути соціальна реклама, що націлена на популяризацію молочних виробів як обов'язкового атрибуту сучасних сімей, що піклуються про своє здоров'я та здоров'я своїх дітей.

Паралельно підприємствам необхідно працювати в напрямі освоєння зарубіжних ринків. Підприємства, що мають доступ лише до молока першого та другого ґатунків, мають посилювати збут продукції на ринках країн, що вже задоволені якістю української молочної продукції (країни Центральної і Східної Азії, країни Африки).

Для підприємств молочної промисловості важливим є посилення співробітництва із сільськогосподарськими підприємствами. Це дасть змогу формувати тісні зв'язки з постачальниками якісної сировини і виробляти з неї молочну продукцію вищої якості, яку можна було б реалізовувати на ринках країн ЄС.

Проблему обмеження транзиту молочної продукції територією РФ можна вирішити шляхом використання Транскаспійського міжнародного транспортного маршруту (ТМТМ). Цей маршрут іде в обхід РФ і дає змогу вільно здійснювати поставки до країн Азії.

Якщо рівень попиту на зовнішньому і внутрішньому ринках збільшиться, проблему гострої внутрішньої конкуренції між підприємствами буде частково згладжено. Це може позитивно вплинути на стан промисловості, урізноманітнити її склад підприємствами, що відмінні за розмірами та охоптом діяльності, структурою виробництва, місією та корпоративними цінностями, принципами взаємодії із суспільством.

У зв'язку з високою конкуренцією між підприємствами вітчизняної молочної промисловості перспективним напрямом наукових досліджень є реорганізація виробництв регіональних підприємств із низьким рівнем конкурентоспроможності на виробництво молочної продукції з козиного і овечого молока.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Виробництво молока в Україні падає, а споживання – зростає [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agravery.com/uk/posts/show/virobnictvo-moloka-v-ukraini-padae-a-spozivanna-zrostaе>.
2. Скопенко Н.С., Бовкун А.О. Сучасний стан та тенденції розвитку молочної галузі України / Н.С. Скопенко, А.О. Бовкун [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ipdo.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=259.
3. Приходько Л.О. Проблеми ресурсного забезпечення підприємств молочної промисловості / Л.О. Приходько [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6822/1/1.pdf>.
4. Україна в цифрах 2015. Статистичний збірник / Державна служба статистики України. – Київ, 2016. – 239 с.
5. Шведенко О. Погोलів'я ВРХ в Україні скоротились за рік на 2,6% / О. Шведенко // Українські національні новини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unn.com.ua/uk/news/1601819-pogolivya-vrkh-v-ukrayini-skorotilos-za-rik-na-2-6>.
6. Середньорічна продуктивність корів в Україні зростає // Український клуб аграрного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/serednorichna_produktyvnist_koriv_v_ukraini_zrostaе/?category=29779.
7. Краснопольський Я. В Україні збільшилось виробництво молока вищого ґатунку / Я. Краснопольський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248869632&cat_id=244277212.
8. Виробництво молока в Україні скоротилося на 2% // Агробізнес сьогодні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/>
9. agrobusiness/events/6154-vyrobnystvo-moloka-v-ukraini-skorotylos-na-2.html.
10. Євсєєва І.В. Сучасний стан розвитку ринку молока та молокопродуктів України / І.В. Євсєєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/21864/1/6.pdf>.
11. Еще 2 украинские молочные компании получили разрешение на экспорт в ЕС // Европейская правда [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2016/04/28/7048580/>.
12. 18 українських молочних компаній отримали доступ на ринок Китаю // Agravery [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agravery.com/uk/posts/show/18-ukrainskih-molocnih-kompanij-otrimali-dostup-na-rinok-kitau>.
13. Литовченко М.В. Молочна промисловість України: Стан та перспективи розвитку / М.В. Литовченко // Агросвіт. – № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.agrosvit.info/pdf/8_2015/7.pdf.